

Kansanopistot tänään ja huomenna

Kansanopisto tänään

Maassamme on tällä hetkellä toiminnassa 93 kansanopistoa. Ne ovat lähes kaikki yksityisiä; kansanopistot muodostavat maamme koulutusjärjestelmässä suurimman yksityisten oppilaitosten ryhmän. Peruskoulut ja lukiot ovat yleensä kuntien omistamia, ammatilliset oppilaitokset kuntainliittojen omistamia, yliopistot ovat valtion omistamia. Kansalais- ja työväenopistot ovat kuntien omistamia vaikka niiden katsotaan toimintansa lähtökohtien perusteella kuuluvan vapaan sivistystyön piiriin.

Kansanopistojen keskeisin toimintamuoto on edelleen 6–8 kuukautta kestävä perusoppijakso, jolla vuosittain opiskelee 5 000 – 6 000 aikuisopiskelijaa. Ns. lyhyillä kursseilla eli yli 3 vrk kestäville kursseilla on opiskelijoita tänä vuonna yli 60 000. Mitattuna opiskelijaviikkoina, eli yhden opiskelijan viikon kestäväällä opiskelulla, on perusoppijaksojen osuus noin 70 % ja lyhyiden kurssien noin 30 % opiskelijaviikkojen yhteissummasta (n. 250 000). On huomattava, että tilasto koskee ainoastaan valtion-apuun oikeuttavaa opetustoimintaa, kuten koko tämä artikkeli muutoinkin. Sellaisia kursseja ja koulutustilaisuuksia, jotka eivät täytä valtionavun saamisen ehtoja tai joita varten opistot eivät ole hakeneet valtionapua, ei käsitellä tässä artikkelissa.

Syksystä 1989 alkaen voidaan kansanopistojen perusoppijakso-opetus jakaa kahteen ryhmään, sellaiseen jonka käyttökustannukset valtio ja opiskelijan kotikunta maksavat kokonaisuudessaan ja sellaiseen jonka järjestämiseen saadaan valtionapua 80 %. Eli edellinen opetus on opiskelijalle lähes ilmaista, mutta jälkimmäiseen osallistuvat maksavat edelleen opetukses-

AEF 2/1986 kirjoitti pääsihteeri Heikki Sederlöf laajan katsauksen kansanopistotoimintaan ja AEF 2/1988 kirjoitti pääsihteeri Timo Toiviainen katsauksen vapaan sivistystyön järjestelmään maassamme ja tassä yhteydessä myös tarkasteltiin kansanopistoa

ta, ruuasta ja asumisesta noin 11 000 – 13 000 markkaa.

Kansanopistolakiin tehdyn muutoksen perusteella ammatilliseen koulutukseen ja formaalin koulujärjestelmän tutkintoihin valmentava opetus on nykyisin opiskelijalle ilmaista. Tämä koulutus on ns. keskiasteen/nuorisokoulun opetusta. Kansanopistoissa annetaan nykyään virallisen kelpoisuuden tuottavaa opetusta seuraaviin ammatteihin: kunnallinen kulttuurisihteeri, kunnallinen nuorisosihteeri, Suomen ev.lut. kirkon nuorisotyöntekijä, kunnallinen raittiussihteeri, Suomen ev.lut. kirkon lastenohjaaja ja viittomakielen tulkki. Lisäksi peruskoulututkinnon ja lukiotutkinnon suorittaminen on opiskelijalle ilmaista. Näillä ns. laajennetun yhteiskunnallisen tuen linjoilla opiskelee kuluvana syksynä lähes 2 000 opiskelijaa. Muut yli 3 000 kansanopistojen opiskelijaa opiskelivat perinteisillä kansanopistojen linjoilla: yhteiskunnallisilla-, kieli-, taide- ja atk-linjoilla sekä erilaisilla viestinnän tai vammaislinjoilla. Kansanopistoissa voi opiskella myös eräitä yliopistollisia arvosanoja.

Perusoppijakson opiskelijoista yli 70 % on naisia, ja keski-ikä on viime vuosina noussut yli 20 vuoden. Toisaalta opistojen väliset erot opiskelijoiden demograafisissa tekijöissä ovat edelleen huomattavia.

Lyhyiden kurssien opiskelijoista vain hieman yli 53 % on naisia, koska huomattava osa suomalaisesta ammattiyhdistyskoulutuksesta järjestetään kansanopistoissa. Lyhytkurssien kokonaismäärä on yli 3 000 ja opistot ovat pyrkineet erikoistumaan tietyn tyyppiseen kurssitoimintaan. On kuvataide-, musiikki- ja kirjoittajakursseja, on kieli-, atk- ja vammaiskursseja. Kirjo on moninainen, ja opiskelijoiden ikä vaihtelee 16–75 vuoteen. Yläikärajaa ei ole. Seuraavalla

sivulla olevaan taulukkoon on koottu opiskelijamäärien kehitystä ja tulevaisuuden arvioita.

Kansanopistojen oppilasmäärät

Henkilöitä	1986/87	1987/88	1989/90	1991/92
Perusoppijakso	6 290	5 800	5 600	5 200
— yleissivistävä	5 790	5 200	4 500	3 900
— ammatillinen	500	600	1 100	1 300
Kurssit	49 000	59 000	63 000	68 000
Opiskelijaviikkoja				
Perusoppijakso	194 000	181 000	180 000	165 000
— yleissivistävä	164 000	143 000	129 000	115 000
— ammatillinen	32 000	38 000	46 000	50 000
Kurssit	61 000	73 000	75 000	80 000
Opv. yht.	255 000	254 000	255 000	245 000

Kansanopistoissa on päätoimista opetushenkilöstöä hieman yli 700 ja muuta henkilöstöä hieman yli 900. Tuntiopettajia ja luennoitsijoita on noin 5 000.

Kansanopistotoiminnan tulevaisuuden reunaehdoja

1. Opistojen kokonaistalouden tuloista valtionapu on keskimäärin ainoastaan 40 %, koska valtionapua ei myönnetä pääomakustannuksiin. Valtionapuun oikeuttavista käyttökustannuksista on valtionavun osuus noin 75 %. Opistojen suhteellisen suurten pääomamenojen hoito muodostaa erään sisäisen vaaratekijän.

2. Merkittävin ulkoinen huolenaihe on luonnollisesti opiskelijamäärän riittävyys, jonka turvaaminen riippuu pitkälle opistojen kyvystä vastata muuttuviin aikuisten opiskelutarpeisiin. Mutta samanaikaisesti kyse on myös aikuisten ihmisten arvomaailmasta eli siitä, miten paljon he ovat valmiita uhraamaan ajastaan ja rahoistaan opiskeluun. Suomessa on tapahtunut mielestäni viime vuosina sellaista yhteiskunnan arvomaailman muuttumista, mikä ei tue ihmisten omaehtoista itsensä kehittämistä. Tullakseen ja ollakseen kelpo kansalainen ihmisen tulee kulutuksen kautta löytää oma itsensä. Ajanhenkeä kuvaava sanonta on: Kuluta niin elät.

Opiskelijamäärän riittävyyteen vaikuttavat ratkaisevasti myös odotettavissa olevat kansanopistojen valtionapulain muutokset. Ilmeisesti siirrytään yhä enemmän suoritepohjaiseen valtionapujärjestelmään, jossa opisto saa tietyn valtionavun opiskelijaviikkoa kohti, eikä sitten muuta. Tällöin opiston oma toiminnallinen vastuu lisääntyy ja opisto kannustetaan toiminnan määrälliseen kasvattamiseen.

3. Uudistaessaan ammatillisen koulutuksen rahoitusjärjestelmiä on opetusministeriö lähtenyt markkinoimaan kysyntä- ja tarjontamallia, jonka pohjalta ammatillisten oppilaitosten edellytetään vastaavaan joustavasti ja tehokkaasti muuttuviin ammatillisen aikuiskoulutuksen tarpeisiin. Nämä muutoshankkeet ovat herättäneet moninaista keskustelua ja voimakasta kritiikkiäkin. Joka tapauksessa ammatillisen aikuiskoulutuksen tarpeen ennustetaan lisääntyvän, ja silloin myös kansanopistojen toimintaa joudutaan tarkastelemaan uudelleen.

Toisaalta yleissivistävän koulutuksen ja ammattisivistyksen raja hämärtyy, kun työelämässä vaaditaan entistä monipuolisempia taitoja. Keskeisiksi valmiuksiksi työelämän kannalta muodostuvat oman elämän hallintakyky, luovuus, yhteistyökyky, ihmissuhdetaidot, eettisten arvojen tiedostaminen ja kielitaidot.

Eräänä aikuiskoulutuksen kehittämisen lähiajan tehtävänä on saada aikaan aikuisten tutkintojärjestelmä, jonka puitteissa aikuiset voisivat eri tavalla koota tutkinnon eri moduleista.

4. On kiistatta selvää, että lyhytkestoinen opiskelu tulee lisääntymään pitkäkestoisien kustannuksella, ja silloin traditionaalinen grundtvigilainen näkemys ihmisperseon monipuolisesta kehittämisestä joutuu väistymään nopeutuvan muutoksen edessä.

Kansanopistot kehittyvät entistä selvemmin aikuisten oppilaitoksiksi, jolloin kansanopiston opettajista tulee kurssien järjestäjiä, koordinaattoreita, aikuisten opintoneuvojia ja luonnollisesti oman opetusalan hallitsevia andragogejia. Viikonloppukurssien määrä lisääntyy, ja ns. sapattivapaan viettäjäiden määrä voi myös kasvaa.

Opettajan työhön myös liittyy opetusmenetelmien ja työtapojen muutos. Maassamme on puhuttu viime vuosina paljon monimuoto-opetuksesta ja sen kehittämismahdollisuuksista.

Sähköinen viestintäteknikka laajentaa aikuisopiskelun välineitä aivan uudella tavalla.

5. Kansanopistojen sisäisten ja ulkoisten toimintapuitteiden muutokset tulevat edellyttämään erityisesti kansanopistojen opettajilta uudenlaisia valmiuksia hoitaa lyhyttempoista kurssikoulutusta. Opettajakuntaan on palkkaratkaisujen myötä viime vuosina syntynyt kriisi ottamalla käyttöön ns. kokonaistyöaikajärjestelmä ja kokonaispalkkaus eräissä opistoissa. Tämä merkitsee käytännössä, että noin 50 % kansanopiston opettajista saa noin 20 % korkeampaa palkkaa kuin muut, mutta heidän vuosilomansa on lyhyempi ja työviikkonsa pidempi.

6. Kansanopistot ovat syntyneet maahamme vapaiden kansalaisliikkeiden toimesta, noin puolet kansanopistoista on aatetaustaltaan kristillisiä. Viimeisin perustettu kansanopisto on myös kristillinen (1989). Toisaalta kansanopistoilla on kiinteät yhteydet poliittisiin puolueisiin ja ammattiyhdistysjärjestöihin. Ns. sitoutumattomat eli grundtvigilaiset kansanopistot ovat aatetaustaltaan riippumattomampia kuin muut; tämä on samalla sekä näiden opistojen heikkous että vahvuus. On mielenkiintoista havaita, että esim. vihreä liike tai naisliike eivät ole saaneet synnytyksi omaa kansanopistoaan.

7. Kansainvälistymisen myötä kansanopistojen toiminta tulee myös muuttumaan. Opistoissa on jo nyt jonkin verran ulkomaalaisia ja opistoilla on ystävyysuhteita ulkomaisiin oppilaitoksiin. Ilmeisesti kansanopistot eivät ole vielä löytäneet kansanvälisen toiminnan alueelta omia tehtäviään.

Tulevaisuudessa opistojen opetukselta tullaan entistä enemmän edellyttämään korkeaa tasoa. Ilman korkeatasoista alan ammattikoulutusta ja riittävää täydennyskoulutusta saaneita opettajia kansanopistot eivät kykene kilpailemaan muiden opetus- tai vapaa-ajan palveluja tarjoavien laitosten kanssa.

8. Tiivistäen näen kaksi keskeistä ongelma-aluetta kansanopistojen tulevaisuudessa. Ensiksi, miten turvata opetuksen eli opettajien riittävän korkea ammattitaito, jotta he pystyvät laadukkaasti vastaamaan aikuisten opiskelutarpeisiin. Toiseksi, miten turvata opiskelijoiden taloudellisen tuen riittävyys. Meillä Suomessa ollaan kaukana jäljessä esim. Ruotsin kansanopisto-opiskelijoiden opintososiaalisesta tuesta. Tämän etumatkan kiinnisaaminen edellyttää yhteiskunnan aikuisopintotuen lisäämisen ohella myös työnantajien tuen lisäämistä esim. mahdollisesti perustettavien koulutusrahastojen kautta.

Toistaako historia itseään

Kansanopistoissa on nyt noin 7 200 opiskelija-paikkaa, ja ne ovat vaihtelevan tasoisesti käytössä. On opistoja, jotka pyörivät koko ajan täydellä kapasiteetilla ja on muutamia, jotka juuri ja juuri täyttävät valtionavun saamisen ehdot.

Kun Suomeen säädettiin oppivelvollisuus tämän vuosisadan alussa, niin tuolloin ennustettiin, että kansanopistot kuolevat. Kun Suomeen tuli 1970-luvulla yhdeksänvuotinen peruskoulu, niin taas jotkut ennustivat, että kansanopistot kuolevat. Kun Suomeen tuli 1980-luvulla ns. keskiasteen ammatillisen koulutuksen järjestelmä, niin jotkut olivat varmoja siitä, että kansanopistot kuolevat. Kun 1990-luvulla tullaan kehittämään edelleen aikuisten ammatillista koulutusjärjestelmää, ovat jotkut ennustaneet jälleen kansanopistojen loppua.

Kuitenkin tämä 100-vuotias vanhus on osoittanut sellaista joustavuutta, omaehtoista tehtävänkua ja uusiutumiskykyä, että on todella vaikea uskoa sen pikaiseen loppuun. Mutta on selvää, että toimintamuodot ovat nykyään toiset kuin 100 vuotta sitten, ja niin ne tulevat myös tulevaisuudessa edelleen muuttumaan.